

ОСМИСЛЕННЯ ДОБРОЧИННОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ І ЇЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті пропонується цілісне осмислення доброчинності як соціального феномену у контексті розвитку глобалізаційних процесів, на основі різних теоретико-методологічних підходів, у характеристиках позитивного і негативного, і як виду умотивованої соціально-схвалювальної поведінки та можливого аспекту соціально-педагогічної діяльності.

Ключові слова: доброчинність, соціальний феномен, виховний потенціал доброчинної діяльності.

Постановка проблеми. Проблема доброчинності відноситься до тих проблем, які по життю супроводжують кожного із нас, знаходиться в площині добра і зла та завжди передбачає для людини ситуацію вибору. Отже, містить певну неоднозначність і потребує осмислення. Її актуальність підсилюється процесами стратифікації у суспільстві, внаслідок чого спостерігається чітка поляризація у доходах і матеріальних можливостях населення, зубожінні більшості, зростанні кількості тяжко хворих, інвалідів, безхатченків, категорії сімей і дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують допомоги. Таким чином, ця проблема містить ще і соціально-педагогічний зміст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема доброчинності у контексті її історичного розвитку посідає значне місце у сучасних наукових дослідженнях, зокрема З. Бондаренко, Д. Клець, Т. Лях, Н. Сейко, О. Стрельнікова та ін. Як система явище доброчинності склалося в Україні у другій половині XIX століття внаслідок соціокультурних особливостей і розробки нормативно-правового підґрунтя доброчинної діяльності, а її популярність формувалася на рівні ментальнісних характеристик слов'ян, зокрема, милосердя до обездолених.

Зміст доброчинності сформульовано у Законі України "Про Товариство Червоного Хреста України" (від 28.11.2002) – "це діяльність, що пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди", актуалізовано у законах України "Про волонтерську діяльність" (2011 р.) та "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю" (2011 р.), "Про соціальні послуги" (2003 р.). У соціально-педагогічній практиці доброчинність розкривається у контексті доброчинної та волонтерської діяльності, яка може здійснюватись як одноосібно, так і у складі групи однодумців.

Виклад основного матеріалу. Доброчинна діяльність як вид умотивованої соціально схвальної діяльності може також розглядатися в різних контекстах, зокрема: у філософському (як добродіяння), у теологічному (як християнська чеснота), у психологічному (як реалізація потреби у визнанні, самоактуалізації), у соціологічному (як окремий соціальний інститут) і т.д.

Фактично, першим філософом, моралістом-просвітником, який присвятив себе, насамперед, людським проблемам, був Сократ (469–399 рр. до н. е.), саме тому прийнято говорити "про сократівську революцію" в античній філософії. У бесідах і дискусіях Сократ звертав головну увагу на пізнання сутності доброчинності. У зв'язку з цим він ставить запитання: як може бути моральною людина, якщо вона не знає, що таке доброчинність? Для Сократа знання того, що саме є "моральним", – передумова морального життя і досягнення доброзичливості. Так, за Сократом, мораль зливається зі знанням. Сократ вважав, що істинна моральність – знання того, що є благо, що є прекрасним, а разом з тим і корисним для людини, що допомагає їй досягти блаженства і життєвого щастя, яке розумілось як справжня турбота про душу. Доброчинність є знання, яке засноване на особистих спостереженнях, роздумах, зіставленнях і умовисновках [6].

Про динаміку розвитку добродійної діяльності як соціального інституту в Україні можна судити за даними світового рейтингу благодійності, відповідно яких за показниками благодійності у 2010 р. Україна посідала 150 місце, у 2011 р. – 105 [5]. Подібна тенденція характерна і для інших країн. У громадянських суспільствах, країнах з високим рівнем якості життя – насамперед, у США та країнах західної Європи – добродійна діяльність нині добре розвинена. Благодійність вважається соціальною нормою ставлення до людей, що потребують допомоги, підтримки й співчуття. На Заході бути благодійником – модно. Громадська активність та допомога іншим "за просто так" – враховується при вступі до університету чи при прийомі на роботу. Більше того, добродійників там усіляко стимулюють. Насамперед, зниженням рівня податків і надання певних пільг. Наприклад, для тих, хто використовує особистий чи робочий автомобіль з благодійною метою, ставка за подолану відстань (вид податку в США) на 41% нижча.

В умовах українського суспільства про інституалізацію добродійності говорити ще зарано – цей процес ще не завершився, а містить лише окремі ознаки (на перешкоді стають чинники, пов'язані зі ставленням суспільства до добродійності), а тому на тепер більш сприйнятливим для більшості є її розуміння у контексті теології і соціальної психології.

Безсумнівно, добродійність є соціальним феноменом. Але цей універсальний соціальний феномен ще потребує свого теоретичного осмислення та практичного вивчення. Універсальний тому, що добродійність існує в людському суспільстві не залежно від конкретно-історичних умов – у соціальному просторі й часі завжди є місце для його прояву: як свідчить соціальний досвід, можуть змінюватись тільки форми добродійності.

Доказом чого є результати аналізу тих змін, які відбулися в якісному стані добродійності в останні десятиріччя.

У сучасних соціокультурних умовах, зокрема пов'язаних з процесами глобалізації, феномен добродійності набув характеристик, які у найбільш загальному вигляді можна класифікувати за наступними ознаками:

– як міжнародне явище (донорство соціальних проектів, що підтверджується діяльністю різних неурядових організацій, в тому числі і тих, що спрямовані на підтримку дітей і вразливих категорій сімей. На сьогодні у волонтерському русі задіяні понад 150 мільйонів людей по всьому світу. Все більше проявляється тенденція організаційного впорядкування волонтерства від міжнародного до всесвітнього рівня);

– як сфера професіоналізації (обумовлюється розвитком благодійних фондів і організацій, їхньою участю у виробництві і наданні послуг професіоналами);

– як утилітарної цінності (такої, що може задовольнити життєві потреби людини; критерієм якої є принцип корисності, практичної доцільності. У цьому контексті добродійність стає засобом досягнення певних життєвих цілей).

Фактами підтвердження того, що добродійність у сучасних умовах розвитку суспільства все частіше набуває характеру утилітарної цінності можна вважати те, що з ростом масштабів добродійності зростає число й тих, хто відверто чи завуальовано на цьому паразитує. Йде до того, що в суспільстві створюється каста професійних реалізаторів та професійних споживачів добродійної допомоги. Адже ні для кого вже не секрет, що, наприклад, попрохайництво в Україні (в тому числі і дітей, а таких ми досить часто зустрічаємо у громадському транспорті, на вокзалах, у переходах, чи інших багатолюдних місцях) має всі ознаки бізнесу і його кришування; що досить часто ведеться спекуляція на тяжких хворобах і станах онкохворих дітей, які потребують лікування за кордоном – під них відкриваються сайти, розміщуються скриньки у громадському транспорті, а потім з'ясовується, що цим користуються спритні ділки, а зібрані кошти до адресата не доходять.

На подібні роздуми наводять і спостереження за тим, як вуличним прохачам організовано хтось розвозить обіди. Відомі випадки, як зі спеціалізованих крадіак вкрадали людей і примушували їх жебракувати на проїжджих частинах дороги, стоячи на милицях, та багато іншого. Подібні факти формують у суспільстві певну недовіру або неоднозначне ставлення до добродійності, викликають сумніви в її ефективності.

Не може не зазначити і те, що форми взаємної підтримки людей практично перейшли у площину "масштабних акцій", ініційованих різними фондами. Внаслідок непрозорості діяльності фондів, у суспільстві існує високий рівень недовіри до них. Здебільшого подібні заходи фондів орієнтовані на формування відповідного іміджу або політичного реноме певних осіб і насправді камуфлюють рекламну кампанію. А по-справжньому чистий дух співчуття і взаємовиручки, що становить основу благодійності, з масового явища перетворився на індивідуальне, причому притаманне, в основному, представникам незаможних верств населення. Цей факт здається парадоксальним, адже у сучасних розвинених країнах саме заможні категорії суспільства є основними учасниками добродійного руху. За лонгitudними спостереженнями можна зробити висновок, що в Україні сплеск благодійництва спостерігається завжди перед виборами, отже, останнім часом у країні більшою мірою розвивається саме політична благодійність, а не суспільна. І це також ознака її феноменальності.

У науковій літературі існує кілька теоретико-методологічних підходів до розуміння добродійності як соціального феномену. Представимо їх відповідно до визначень, які пропонує російський філософ Р.Г. Апресян [1]. На його переконання таких підходів чотири:

1) *негативістський* – відповідно до нього добродійність розглядається як суспільний інститут соціальної допомоги, створений задля зниження рівня напруги і конфліктів у суспільстві. Негативна оцінка добродійності формується на підставі того, що завдяки актів добродійності досить часто відбувається самореклама, специфічний бізнес, політика тощо, а дійсне соціально-моральне значення ігнорується;

2) *утилітаристський* – заснований на аналізі соціальних наслідків і соціально-економічних складових добродійності. Ставиться під сумнів справедливості та ефективності добродійності. Заперечується професійний, системний, комерційний характер її здійснення. Вважається, що саме організована добродійна діяльність сприяє утворенню прошарків населення, які не хочуть і не можуть собі допомогти – утриманців;

3) *етичний* – акцентує увагу на духовних, ціннісних і орієнтованих на людину вимірах добродійності. Вона потребує духовної зрілості добродійника;

4) *структурно-функціональний* – відповідно нього добродійність розглядається як така, що виконує функції суспільства заради збереження його цілісності.

На основі аналізу цих підходів, вважаємо, що 1 і 4 доповнюють один одного, а 2 і 3 – містять наближений зміст. Загалом у добродійності завжди присутня проблема соціальної етики – моральна людина творить добро незалежно від обставин. Окрім того, так склалося історично, що філантропи опікуються тими сферами життя соціуму, які найчастіше обділені увагою держави, меценати сприяють розвиткові культури, освіти, медицини. І, звичайно ж, у полі їх зору діти, старі, інваліди – категорії, які потребують соціального захисту – у такий спосіб завжди відбувається підтримка функцій суспільства. Але добродійність не може замінити державну соціальну політику, хоча може її доповнити, особливо в умовах кризи. За всіма ознаками, у XXI ст. країни світу в своїй соціальній політиці все більше зважатимуть на міжсекторну взаємодію держави, бізнесу, громадських організацій. Також можемо зазначити, що подібна класифікація повною мірою підтверджує вищевикладене нами.

Добродійність означає не тільки добровільне, безкорисливе надання допомоги тим, хто її потребує, а й є методологічним принципом соціально-педагогічної роботи, соціокультурним утворенням і феноменом групової чи індивідуальної діяльності, який розкривається як вид умотивованої соціально-схвалюваної поведінки. Діяльність, на відміну від поведінки, не обмежується пристосуванням до наявних природних чи соціальних умов, а перебудовує і змінює їх, в чому виявляється її творчий характер та ресурс самовдосконалення особистості.

Висновки. Саме тому добродійна діяльність, попри всі застереження, містить великий виховний потенціал і може сприяти зміні загальної соціально-педагогічної ситуації на краще. Добродійна групова діяльність, в яку включається молодь, як переконує вже існуючий досвід, в тому числі і лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, яка

здійснює спеціальне наукове дослідження щодо формування соціально-значущих якостей особистості в умовах організації групової добродійної діяльності школярів, може здійснюватись як напрям профілактики девіантної поведінки, беззмістовного проведення вільного часу, споживацтва, індивідуалізму та егоїзму суб'єктів такої діяльності, виховання гуманного ставлення до інших (в першу чергу, менш захищених і тих, хто опинився у складних життєвих обставинах), формування гуманістичної свідомості, відповідальної поведінки, навичок та умінь компетентного поведіння у різних життєвих ситуаціях і з різними категоріями населення.

Організація добродійної діяльності може відбуватись за місцем проживання та навчання дітей і молоді, виходити за межі адміністративної одиниці (території), здійснюватись у соціальному партнерстві, в групах ровесників і різновікових групах, у співпраці батьків, дітей, педагогів, соціальних працівників. Досягнення такого рівня її організації і змістовного наповнення може бути критерієм високої оцінки ефективності соціально-педагогічної роботи у розв'язанні гострих соціальних питань без участі держави.

Перспективним може бути розгортання добродійної, волонтерської діяльності і серед інших вікових груп, зокрема і серед студентської молоді та у контексті її кращих соціальних ініціатив.

Використані джерела

1. Апресян Р.Г. Добро и польза / Р.Г. Апресян // Этическая мысль: Научно-публицистические чтения. – М. : Республика, 1991. – С. 14–38.
2. Закон України "Про волонтерську діяльність" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://pravda.if.ua/news-19759.html>
3. Закон України "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 42, ст. 213.
4. Лях Т.Л. Проблеми нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/2012_104_1/Lyakh.pdf
5. Мировой рейтинг благотворительности 2011 : глобальные тенденции благотворительства / CharitiesAidFoundation [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://philantropy.ru/wp-content/uploads/2011/12/World_Giving_Index_2011_rus2.pdf
6. Філософія. В 2 т. – М., 2000.

Alekseenko T.F.

UNDERSTANDING VIRTUE AS A SOCIAL PHENOMENON AND ITS EDUCATIONAL POTENTIAL

The paper proposes a holistic understanding of virtue as a social phenomenon in the context of contemporary globalization processes in the characteristics of positive and negative, on the basis of various theoretical and methodological approaches, as well as the kind of motivated social-approved behavior and possible aspects of social and educational activities.

Key words: *Goodness, a social phenomenon, the educational potential of virtuous activity.*

Стаття надійшла до редакції 10.11.2013 р.